

Стаття надійшла 30.10.16

T. M. Grachova,

M. M. Konovalova

**EXPRESSION OF WRITER'S PROFESSIONAL COMPETENCE
THROUGH DIMENSIONS OF WORK OF ART IN THE LESSON OF
UKRAINIAN LITERATURE**

In the article there is touched upon a problem of retrieval of the new approaches to teaching literature at school. There is accentuated on professional competence of philologist that should at most identify and implement virtually all the potential of reader's reception of artistic expression in present-day lesson of literature, form a harmoniously developed personality with extensive knowledge of literature, adequate aesthetic level and with the conscious reader interests.

The main attention is concentrated on artistic talent and professional competence of the writer through the dimensions of his text of art. There is proposed a variety of forms, methods and techniques for working with texts in the lessons of literature that will let students focus on the writer's skill and will improve their reading culture. There is emphasized on improvement of methods of analysis of literary work to demonstrate the writer's professional competence, his attentiveness and concentration, conception memory, vocabulary and stylistic potential, expressive resources of language and a variety of artistic qualities of the writer, which are implemented in a perfect literary work. The examples from texts of art let demonstrate to pupils the author's skill in solving a lot of problems in a small work, in creating an artistically perfect image through the portrait, in perfection of his creative method, in condensation of writing, in clearness and laconicism of idea, in use of expressive means and so on. Such forms of work will let emphasize the originality of the author's outlook, ways and forms of his creative realization; they will help to avoid the writer's depersonalization and his detachment from his own created work of art. The improvement of methods of analysis of a literary work, that are accented on the writer's talent, is one of the important problems of present-day lesson of literature, the solution of which will secure high efficiency in forming the aesthetic tastes of the modern recipient.

Keywords: *liberal education, methods of teaching literature, academic discipline, aesthetic analysis of the work, author's skill, professional competence.*

УДК 821.161.2.09Фра

В. В. Дуркалевич

**ОБРАЗ БАТЬКА В АВТОБІОГРАФІЧНОМУ ДИСКУРСІ
ІВАНА ФРАНКА**

Стаття є спробою реконструкції особливостей моделювання образу батька в автобіографічному наративі І. Франка. Показано, що спогадовий простір конституюється як послідовна автонараційна практика, осердя якої становлять (ре)конструкційні та ідентифікаційні процеси, пов'язані із розмаїтими презентаціями образу батька як великої семантичної фігури.

Ключові слова: *батько, поема, символічна автобіографія, автонаративні практики, травматичний досвід, втрата, присвята, канон.*

Автобіографічний нарратив відіграє надзвичайно важливу роль у семіосфері Франкового тексту. Його генеза і спосіб репрезентації тісно пов'язані із концептуалізацією образу батька. Виразно окреслена артикуляція образу батька не знайшла, однак, якогось послідовного відображення у сфері літературознавчих досліджень. Постать Якова Франка є радше персонажем історичного [2] й біографічного [1] дискурсів. Припускаємо, що розгляд образу батька як персонажа автонараційної практики дасть можливість глибше зрозуміти специфіку функціонування батьківсько-синівських реляцій як простору духовної ідентифікації, а також сприятиме наближенню до Франкової автонарації як сфери багатовимірної авто- й інтерперсональної комунікації. Окреслена ситуація зумовлює **актуальність** запропонованої роботи, **метою** якої є реконструкція основних аспектів презентації образу батька у Франковому автобіографічному нарративі. Сформульована у такий спосіб мета зумовлює потребу розв'язання наступних **завдань**: а) виявити генезу репрезентації образу батька в автобіографічному нарративі І. Франка, б) показати динаміку його артикуляції, в) вказати способи репрезентації образу батька у Франковому художньому нарративі.

Навчаючись у сьомому класі гімназії, І. Франко встановлює контакт із редакцією журналу «Друг», у який надсилає свої ранні твори. Цей комунікативний контекст цікавий для нас передусім тому, що у ньому починають накреслюватися контури проблематики, яка є темою запропонованої статті. В одному із листів до співробітника згаданого журналу, В. Давидяка, І. Франко писатиме: «Питаєте о мою поезійку «Великдень»? Не знаю, хто Вам ю захвалив, але, оскільки то собі пригадую, не було там нич доброго і викінченого, але – от, макулатура, слаба проба, хоч і повстала із зраненого, болячого серця. Хоч би-м Вам рад прислати, але, вірте ми, що її не маю, – бо у мене такий звичай, що, скоро що напишу, а потім не всмак ми те, – сей час, як каже Петрарка, даю Вулкану до поправи. Так поступив я уже з страх многими творами, пробами початковими, хоч і теперішні не много ся іще від них розличають. Даруйте, проте, що «Великодня року 1871» прислати Вам не можу, – може, де лучить Вам ся у кого видіти відпис, то будете видіти, що те зовсім не так добре, як Вам представлено. Спробую, однак ж, предмет сей наново опрацювати, скоро надариться пора і фантазія до того» [3, с. 10–11]. У листі І. Франко уточнює назву вірша, вказує на його травматичну генезу, висловлює своє скептичне ставлення щодо браку формального опрацювання твору, однак не перекреслює вартості порушеної у ньому проблематики, а також сигналізує потребу повторного опрацювання теми. Контекстуалізація цієї теми дозволяє її конкретизувати. Про те, що тематика вірша може мати безпосередній зв'язок із батьківсько-синівськими реляціями, сигналізує написана значно пізніше, бо у 1910 році, передмова до другої редакції повісті «Петрії і Довбушуки», де зазначається: «Перший мій вірш п[ід] з[аголовком] «Великдень» був присвячений пам'яті могого батька Якова Франка, що помер опівночі великодньої суботи 1865 р.» [3, с. 327]. Цей контекст дає можливість, по-перше, ідентифікувати часові рамки генези творчої активності митця, по-друге, ідентифікувати джерело травматичних переживань, про які лише натякалося у листі до редакції «Друга» і які безпосередньо пов'язані із травматичним досвідом, досвідом втрати найближчої людини – батька. Відтак більш зрозумілою стає ситуація невисловленої теми – кільканадцятирічний юнак, учень четвертого класу гімназії не може ще впоратися з деструктивними переживаннями, емоції й відчуття кривди чинять опір процесові нарративізації. І, по-третє, що дуже важливо, цей контекст виразно показує вагомість артикуляції травматичного досвіду, цей досвід має бути обов'язково опрацьований. Показовим є також те, що вже перша спроба побудови розмови про батька стає

спробою артикуляції приватної історії у рамках символічного дискурсу. Говорити про батька можна лише у перспективі культурної комунікації. Текст, який не відповідає цим критеріям, набуває ознак не-тексту й підлягає знищенню.

У момент, коли бажання висловити батька поєднуються із засобами, які дозволяють це зробити, відбувається своєрідна нараційна експлозія: образ батька опановує сина, доходить до ситуації, яку, без перебільшення, можна назвати синдромом одержимості батьком. У вісімдесятих І. Франко створює низку поем, у яких на різні способи намагається концептуалізувати образ батька. Йдеться про поеми «Історія товпки солі» (1879), «Святий Валентій» (1885) і «Панські жарти» (1887). «Історія товпки солі» побудована як розмова двох чоловіків, котрі випадково зустрілися, їхня зустріч стає приводом для пригадування людини, котра відіграла ключову роль у їхньому житті. Ця незвичайна людина – Яць-коваль. Спосіб ідентифікації зі світом батькових цінностей, а також спосіб презентації самого образу батька у поемі за стилістичними ознаками наближається до жанру молитви. Завдяки діалогічній викладовій формі у поемі відбувається максимальне експонування образу батька – від зовнішнього вигляду, рис характеру, особливостей поведінки до аксіологічного статусу в очах спільноти. У поемі актуалізується також низка ключових топосів, які ідентифікуються з простором батька і творять ландшафт символічної біографії. Цими топосами виявляються, відповідно – хата і кузня. У поемі «Святий Валентій» також представлені батьківсько-синівські взаємини. Однак син тут відмовляється бути духовним спадкоємцем і відкидає батькову засаду «з людьми і для людей». Батько у поемі – єдина людина, яка не втрачає віри у сина і не закриває перед ним свого люблячого серця. Саме батьківське серце стає центральною метафорою змодельованої у поемі картини світу. Поема є опрацюванням легенди, почутої від батька, вона наповнена морально-етичними акцентами, які він свого часу розставив і яких дотримувався у своєму щоденному житті. Опрацювати цю легенду означало, з одного боку, ідентифікуватися зі світом цінностей батька, з іншого, – дати можливість голосові батька функціонувати у світі текстів культури. Таким чином слово у поемі завжди є словом двоголосим – синовим і батьковим водночас. Поема «Панські жарти» опрацює проблематику галицького села напередодні скасування панщини. І хоча у передмові до поеми І. Франко зауважує, що нічого про панщину від батька не чув, то, однак, саме батька чинить оповідачем у творі. Про такі значущі події має право розповідати лише батько. Цікаво, що концептуалізація образу батька знаходить своє відображення і на метакомунікативному рівні. Йдеться про те, що усі три згадані поеми містять майже ідентичні присвяти: «Посвячена пам'яті батька мого Яця-ковалю» («Історія товпки солі»), «Посвячую пам'яті мого незабутого батька Якова Франка» («Святий Валентій»), «Присвячую пам'яті мого батька Якова Франка» («Панські жарти»). Що більше, до третього видання поеми «Панські жарти» І. Франко додав ще й віршовану присвяту. У присвяті підкреслюється потреба духовної ідентифікації з батьком, передусім із системою цінностей, яку він репрезентує, акцентується винятковий статус батьківської фігури у житті сина, а також підтверджується статус сина як гідного спадкоємця. Спосіб, у який сформульовані усі присвяти, показує, що пам'ятання є не тільки потребою, але й обов'язком того, хто пам'ятає. Без пам'яті немає суб'єкта пам'ятання.

Рівнобіжно зі згаданими вище поемами І. Франко проектує проблематику батьківсько-синівських реляцій у контекст автобіографічної прози. Йдеться тут, зокрема, про такі малі прозові форми, як «Малий Мирон», «Schönschreiben», «У кузні», «Грицева шкільна наука», «У столярні», «Борис Граб», «Гірчичне зерно» та ін. Автобіографічні оповідання – одні із найцікавіших у Франковому доробку, але одночасно твори, із якими автор мав найбільше клопотів. І він сам, значною мірою, ці

клопоти спровокував. Видаючи у 1890 році збірку «У поті чола», де, серед інших, вмістив автобіографічні оповідання «Малий Мирон», «Грицева шкільна наука», «Оловець» та «Schönschreiben», І. Франко друкує також уривок автобіографії, яку свого часу готував для цілком іншого видавничого проекту. У цьому уривку підкреслюється автобіографічний характер окремих оповідань, а також подається формула автобіографізму як підставового механізму текстотворення.

Франкові судження про принцип автобіографізму були, однак, сприйняті тодішньою читацькою спільнотою надто спрощено, як безпосередня рецептивна вказівка, а тому твори про малого Мирона читалися як твори про малого Франка, а фікціональна проза сприймалася як проза фактографічна. Що більше, на підставі наївно-реалістичного прочитання оповідань робилися спроби формулювання Франкової біографії. Формується, отже, певний текстовий канон і канон читацький, і з тим останнім каноном І. Франко ніколи не погоджувався. Свій спротив щодо читацької квазілектури, яка позбавляє його тексти художнього статусу, перетворюючи їх на ілюстрацію біографії, він виразно заявив у передмові до збірки «Малий Мирон і інші оповідання» (1903). До цієї збірки, окрім вже згаданих оповідань «Малий Мирон», «Грицева шкільна наука», «Оловець» та «Schönschreiben», додаються такі автобіографічні твори, як «Отець гуморист», «Гірчичне зерно» і «Борис Граб». Передмова була спробою корекції існуючого читацького канону й акцентувала на потребі розуміння автобіографічного твору як художньої моделі і як тексту культури. Однак спроби письменника виявилися марними. Канон його текстів збільшувався, а от читацький канон модифікації не піддавався.

Світ Франкової автонарації обрамлюють оповідання про дивного малого Мирона, ці оповідання становлять її семантичне осердя. Це світ спогаду, у якому наратор намагається пригадати-зібрати у цілість усе те, що для нього найважливіше. Усе те, що фактично могло зберегтися у пам'яті протягом року свідомих й інтенсивних реляцій з батьком. Йдеться тут передусім про короткий або навіть надто короткий відтинок часу, у якому з'являються умови для розгортання безпосередніх багатовимірних батьківсько-синівських реляцій і відповідної емоційної, смислової й ціннісної аури, яка їх супроводжує. Якщо відштовхуватися від Франкової автобіографічної прози, то можна висувати припущення про формування у суб'єкта нарації автобіографічної пам'яті, яка виразно й неодноразово ідентифікується із віком п'яти років: «Я бачу себе маленьким п'ятилітнім хлопчиною посеред цілої юрми таких самих крикливих, веселих, як і я, сільських хлоп'ят» [3, с. 96]; «[...] я, тоді ще малий, ледво п'ятилітний хлопчина, виглядав через вікно на той клеkotючий вар робучого життя» [3, с. 438]; «Який се дурний хлопець! П'ять літ має, а ще броду боїться, – пробовкнув сусід і пішов до сіна» [3, с. 68].

У центрі спогадового світу опиняється персонологічна тріада батько-мати-син. Батьки становлять духовне, емоційне й аксіологічне осердя дивної Миронової істоти. Батько легітимізує Миронову дивність. Матір натомість старається цю дивність відкинути-заперечити, однак потайки все ж таки улягає її чарові. Обидві батьківські фігури функціонують у наративному просторі як фігури метонімічні – батько є голосом, який розповідає світ і руками, які творять світ, мати є голосом, який викликає зі світу забав і фантазій і руками, які пригортають й оберігають. І батьківська, і материнська фігури усвідомлюються наратором як джерело безмежної любові. За кожною із фігур закріплюється специфічний лише для неї простір. Так, мати ідентифікується передусім із простором хати, батько із простором кузні, цей аксіологічно і персонологічно маркований простір, своєю чергою, вписується у топографію обійстя, присілка й ландшафт «рідної сторони».

Механізми спогаду, які працюють на засадах реконструювання, упорядкування і надавання сенсу, дають можливість нараторові, тому, хто вербалізує своє пригадування, актуалізувати розмаїті точки зору, а отже, й розмаїті інтерпретаційні перспективи, за допомогою яких вибудовується когнітивна структура образу батька. Йдеться тут про низку перспектив, які закорінені у щонайменше трьох функціональних вимірах – сім'ї, культури, ставлень і почуттів. У цьому контексті можна говорити про: перспективу сина, перспективу малого п'ятилітнього хлопця, перспективу релігійної людини, вихованої у пошанівку до сакрального, перспективу людини, свідомої цінностей традиційної культури, перспективу людини, яка шанує працю, перспективу дорослої, досвідченої людини, перспективу людини, яка співчуває і вміє вибачати, перспективу людини, яка демонструє свої почуття, перспективу людини, яка сумує за батьківською увагою і теплом, перспективу людини, яка пам'ятає і пригадує.

І ця остання постава використовується у Франковій автобіографічній прозі в надзвичайно цікавий спосіб. Це, зокрема, добре видно на прикладі оповідання «Під оборогом», оповідання, яке композиційно і концептуально замикає автонараційний цикл оповідань про малого Мирона. У статті «В інтересі правди» (1913) І. Франко назве це оповідання найцікавішим із усіх його автобіографічних творів й одночасно засигналізує, що це «в значній часті правдивий образок із моїх дитячих літ, іще поки я пішов до школи» [3, с. 229]. Цікавість і парадоксальність полягає, однак, у тому, що оповідання розпочинається якраз із опису малого Мирона, який вертає з міста на літні канікули. Відтак виникає запитання, навіщо авторові маніпулювати часовими пластами і подавати події «з дитячих літ» як події, які відбувалися значно пізніше? Як здається, робиться це з огляду на логіку символічної біографії, у якій не може забракнути образу батька. Якщо б наратор підкорявся логіці факту, то малий Мирон не міг би зустрітися з батьком, бо той помер у квітні великодньої суботи. Наратор натомість керується логікою символічної життєвої історії, у якій можливе усе. У такий спосіб оце найцікавіше, за твердженнями І. Франка, оповідання неначе підсумовує етап формування автонараційного канону.

На основі здійсненого аналізу й інтерпретації Франкового автонаративу можна стверджувати, що й батько, і мати стоять біля витоків історії «я», історії, вписаної у краєвид «свого» світу. З перспективи «тут» і «тепер» батьківська й материнська фігури постають як окремі історії, окремі тексти, котрі вимагають повторного прочитання. У процесі такого читання-перечитування доросле/нараторове «я» не тільки відкриває і пояснює усі ті натяжки, розлами і таємниці, котрі не могла свого часу осягнути дитяча *psyche*, але робить їх елементами зв'язної цілісності, надає їм глибшого сенсу. Знання і досвід, які приносить із собою час, дозволяють тому, хто пригадує, по-новому поглянути на роль і значення цих фігур у творенні його власної життєвої історії. У наративному просторі спогаду батьки конститууються як значущі Інші, що потребують повторного, базованого на глибокій і послідовній авторефлексії, відкривання-освоєння, як символічна ланка, котра пов'язує з минулим, теперішнім і майбутнім.

Список використаної літератури

1. Горак Р. Рід Якова / Р. Горак, Я. Гнатів. – Львів : Місіонер, 2000. – 231 с. ; Horak R. Rid Yakova / R. Horak, Ya. Hnativ. – Lviv : Misioner, 2000. – 231 s.
2. Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота / Я. Грицак. – Київ : Критика, 2006. – 630 с. ; Hrytsak Ya. Prorok u svoii vitchyzni. Franko ta yoho spilnota / Ya. Hrytsak. – Kyiv : Krytyka, 2006. – 630 s.
3. Франко І. Неначе сон // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. / І. Франко. – Київ : Наукова думка, 1979. – Т. 22. – С. 318–322 ; Franko I. Nenache son // Franko I. Zibrannia tvoriv u 50-ty t. / I. Franko. – Kyiv : Naukova dumka, 1979. – Т. 22. – С. 318–322.

Стаття надійшла до редакції 12.09.2016

V. V. Durkalevych

THE IMAGE OF THE FATHER IN IVAN FRANKO'S AUTOBIOGRAPHICAL DISCOURSE

The article deals with a reconstruction of the specific of father image modeling in Ivan Franko's autobiographical narration. The aim of this study is a revealing of reminiscing space as dynamic self-narrative practice with the image of the father as central semantic figure.

The article gives a detailed analysis of deep semantic structure of autobiographical artistic works by Ivan Franko. The article stress on such examples of writer's short artistic prose as: «Small Myron», «Pencil», «Schönschreiben», «Father humorist», «Mustard seed», «Borys Grab», «Mykytych's oak», «In the smithy», «On hayloft», «My crime», «In carpentry» and poems: «History of piece of salt», «Saint Valenty», «Lord's jokes».

Autobiographical narrative plays a great role in semiosphere of Ivan Franko's Text. It's supposed that the analysis of the father image as a hero of self-narrative practice allows to understand the specific of father-son relations as the space of spiritual identification and symbolic autobiography.

In his letter to Vasyl Davydyak Ivan Franko wrote about his verse «Easter». The first verse which was dedicated to Yakiv Franko, the poet's father. The verse was not preserved, but Ivan Franko promised to write about this theme again. Father's image appeared in poems «History of piece of salt», «Saint Valenty», «Lord's jokes». In these texts the image of the father represented in different – explicit and implicit – ways: as remembered image («History of piece of salt»), as narrator («Lord's jokes»), and as a metaphoric representation of father's heart «Saint Valenty».

The image of the father is also represented as the central semantic figure in Ivan Franko's autobiographical prose. In semiosphera of short autobiographical texts personal myth is created as triadic anthropological – topographical – axiological structure. The anthropology dimension is represented by figural system which consist of some key great semantic figure – father, mother, and son. Another dimension – topographical – is represented by several space circles holding each other. In the center of this circular space construction the family house is situated. Another spatial structure are represented by smithy, garden, and forest. Particular semantic dimension belong to the space of male's narration which take place in father's smithy. The reminiscing self/narrator pays great attention to this dimension, especially to those which is represented by father's parables.

The article underlines that the image of the father is constitutive element of inner symbolic autobiography and the space of spiritual identification. This semantic figure provides a system of personal values and behavior strategies. From the temporal perspective remembering self/narrator can understand deeper the sense of father's figure in self-building processes.

Keywords: *father, poem, symbolic autobiography, self-narrative practices, traumatic experience, loss, dedication, canon.*

УДК 821.161.2–31.09:159.9

Т. С. Матвєєва